

feltárja megjelenési formáit a francia nyelvben az igei körülírásoktól kezdve a szólásokig, közmondásokig, megadja a frazémák osztályozási lehetőségeit, az úgynevezett frazeológiai korpusz felépítését, felismerését és szerkesztését. A harmadik, csaknem 100 oldalas fejezetben a szerző a francia frazeográfia történetét írja le igen alaposan, a kezdetektől napjainkig. Vizsgálatai mintegy 230 műre (egy- és kétnyelvű szótárra, frazeológiai gyűjteményre, elméleti művekre) terjednek ki, számba véve a különböző szótárak erősségeit és gyengéit. Fontos megállapítása, hogy a francia szerzők egyetértenek abban: az idiomatikus elemek adják az adott nyelv eredeti, egyedül rá jellemző jellegét, ezért nehéz, sőt olykor lehetetlen őket más nyelvre lefordítani. Külön alfejezetben foglalkozik az egyes századok frazeográfiai törekvéseivel, a fontosabb művekkel és szerzőkkel, gazdag kultúrhistoriai háttérrel is adva. Mindenütt közöl rövid részleteket, szócikkeket is arról, hogyan tárgyalják az egyes művek a francia nyelv akkori szókincsét. A negyedik fejezet – ugyancsak századok szerint – a magyar frazeográfia történetét ismerteti. Kimutatja a bennük fellelhető közös európai alapokat, szól a magyar frazeográfiai kutatások megalapítóiáról, Baranyai Decsi Jánosról, Szenczi Molnár Albert-ről, Gyarmathi Sámuelről, Ballagi Mórról, a több kiadást megért Czuczor–Fogarasi-féle szótárról, egészen a 20. században napvilágot látott művekig, O. Nagy Gábor és Paczolay Gyula gyűjteményes kötetéről, de nem feledkezik meg a kevésbé ismert szerzőkről sem. Ebben a részben az olvasó gyönyörűséggel izlelgetheti a régi magyar szavakat és kifejezéseket (olyanokat, mint *czöbörből vederbe hágni, a kákánn is görsöt keresni, zsákbán matskát nem veszek* stb.), eltöprenghet azon, miért úgy fejezték ki eleink a bizonytalan dolog megígérését, hogy *ágon mutat madarat*, megpróbálhatja megérteni az effajta kifejezések mögött meghúzódó világgépet, szemléletet, mentalitást, gondolkodásmódot, szociokulturális háttérrel, léttapasztalást. Ki gondolná, hogy a ma is ismert és gyakran idézett *De gustibus non est disputandum* latin közmondás magyar változatának megadásakor a 18. századi magyar szótárírók nem ízlések és pofonok különbözőségét emlegették, hanem úgy fejezték ki a mondás mögött meghúzódó képet, gondolatot, hogy *Ki a' szalonnát szereti, ki a' békát*. Külön érdekessége ennek a fejezetnek, hogy ismerteti a 21. századi törekvéseket is: bemutatja a többnyelvű frazeológiai szótárakat, a kollokációs szótárakat és az új magyar frazeológiai etimológiai szótárt is, amelynek szintén ő a szerzője (*Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár*; Tinta Könyvkiadó, Bp., 2015). Az ötödik fejezet a kétnyelvű – francia–magyar – szótárakban vizsgálja a frazeológiai szerkezetek megjelenítését, a Sauvageot-féle szótártól az Eckhardt-féle szótáron át egészen a 21. század elején megjelent, részben új kiadású, részben átdolgozott formában újra piacra dobott régi szótárakig. A hatodik, rövid fejezet a frazeográfiai kutatások előtt álló feladatokat, célokat, törekvéseket foglalja össze. Ezután következnek az összegzések, a mérleg megvonása, majd a bibliográfia és a mutatók.

Bárdosi Vilmos könyve – túlzás nélkül állíthatjuk – hiánypótló munka. Ilyen műveltségi, kultúrhistoriai anyagot egyik hasonló témájú kézikönyv sem vonultatott fel eddig. A tájékozódást segítik az egyes bemutatott művekből, szótárakból vett szócikkek, idézetek, hosszabb-rövidebb szemelvények. Örvedetes, hogy a könyv francia nyelven jelent meg, így nemcsak a magyar, hanem a francia nyelvű szakemberek érdeklődésére is számot tarthat. Bárdosi Vilmos művét jó szívvel ajánlhatjuk a francia szakos egyetemi hallgatók, a lexikológia és lexikográfia kérdései iránt érdeklődő oktatók és szakemberek, de a művelt nagyközönség figyelmébe is.

Albert Sándor

egyetemi tanár
SZTE BTK Francia Nyelvi Tanszék

Balázs Géza: *Az álom nyelve. Álomesemény, álomemlék, álomelbeszélés, álomértelmezés.* Budapest, Inter Nonprofit Kft., 2017, 192 oldal

„A kéziratot elolvastam, a borítóra szánt gondolatot megálmodtam: Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató, a magyar nyelvstratégia kidolgozója. Legújabb műve többéves kutatómunkájának összegzése, egyfajta szemiotikai álmoskönyv” – írja Pusztay János. Jómagam már a frissen megjelent könyvet olvastam el, és első benyomásaimat tárom az olvasó elé (azért az elsöket, mert ez a tanulmány többszöri elolvasást, sőt gyakori forgatást érdemel).

A könyv két részből áll. Első része az „Elméletek, gondolatok, kutatások” címet viseli, és a szakirodalommal zárul. Második része álomnaplókát, álomjegyzeteket tartalmaz, kollégák, egyetemisták feljegyzéseit és részleteket magának a szerzőnek az álomnaplójából.

„A könyv arról szól, hogy miként szerveződnek az álmok, álommotívumok, hogyan öltenek nyelvi formát, miként gondolkodnak az emberek az álmaikról, milyen az álmmal kapcsolatos beszédmód. Ez a könyv alapvetően antropológiai nyelvészeti megközelítésű (szemléletű, módszerű), ami azt jelenti, hogy elsősorban azt vizsgálja, hogy az emberek miként gondolkodnak, vélekednek, hogyan beszélnek az álomról, s hogy ezek mit jelentenek általában az ember, az adott közösség vagy az egyén számára” – írja előzetes megjegyzéseiben a szerző. Ez a gazdag tartalom tíz fejezetre van elosztva.

Az álomkutatás áttekintésével foglalkozik az első fejezet (11–25). Az álom problematikája a kezdetektől felbukkan a mitológiákban, a vallásokban, az eposzokban, a folklórban; nagy téma az irodalomban. Az álmok iránti tudományos érdeklődést a pszichológia keltette fel, elsősorban Freud és Jung munkássága; és jelenleg számos diszciplína foglalkozik az álomkutatással, közöttük újabban a nyelvtudomány és a hálózattudomány is.

Mi az álom? A második fejezet (27–31) élén a következő meghatározás áll: „Tehát az álom gondolatok, képek, érzések, hangok összessége, mely alvás közben az agyműködés eredménye. Az álom a tudatos gondolkodás feltűnő kontrasztja (illogikus), nem a közlés eszköze, ám az emberiség a kezdetektől fogva jelentőséget és jelentést tulajdonít neki” (27). Ezt a rövid összegezt még egyéb jellemzőkkel lehet kiegészíteni: az álom tudatalatti működés, sőt a kollektív tudatalatti bizonyítéka; szimbólumokat hordoz; a memória működése; stb. Sokféleképpen ítélik meg, olykor ellentétesen: némelyek szerint fontos jelenség, mások szerint lényegtelen játék. Ezért is kihívás az álommal foglalkozni.

Az álom és a nyelv kapcsolatával foglalkozik a harmadik, középponti fejezet (33–61). Négy fogalom tisztázásával kezdődik, ezek: álomesemény, álomemlék, álomelbeszélés (a saját álom megfogalmazása), álommotívum (az álomban jelentkező kép, jelenség). Izgalmas kérdések és kutatási területek követik egymást: milyen kapcsolat van a gondolkodásunk és az álmaink között; hogy jönnek létre álomemlékeink, és hogy érzékeljük őket; miről szólnak álmaink; van-e kollektív álmodás; mit jelentenek az álmok; milyen kapcsolatok, milyen metaforák keletkeznek álmainkban; milyen struktúrák és milyen alakzatok jönnek létre; milyen téri és időbeli szerveződés keletkezik álmainkban; milyen aktuális események jelennek meg, hogyan „viselkedünk” álmainkban? A kérdésekhez csatlakozó kifejtések érdekesek, különösen az álmok tematikájáról, az álomtípusokról és az álomkatalógusról szóló rész, valamint az univerzális, kollektív álmok és az álmok jelentése, értelmezése, vagyis az álomjelentéstan. Álomunkban megjelennek a trópusok és a figurák is. Az álom és a metaforálás kapcsolata különösen érdekes: már Freud is felhívta a figyelmet „az álom hasonlat, példázat, metafora vagy szimbólum jellegére” (54), az álomkutatók sokat foglalkoznak az álmok tropikus értelmével. Az álomban sajátos a tér és az idő szerveződése, az álomban nincsen lineáris idő, csak „örök jelen”.

A negyedik fejezet témája az álom frazeológiája (63–70). Gazdag anyagot, sok kifejezést, szólást közöl itt a szerző, azt igazolva, hogy a „frazeológiában kódolt, megőrzött népi (naiv) tudás az álomról fontos megfigyeléseket, megállapításokat és természetesen hiedelmeket (tévhitet, babonát) tartalmaz” (70).

A bennünk élő álomvilág a témája az ötödik fejezetnek, pontosabban az álomalakzatok (73–80). A gondolkodásunkban meglévő, gondolkodásunkban gyökerező retorikai-stilisztikai alakzatok megjelennek álmainkban is. A szerző kigyűjtötte Freud és Jung munkáiból az álomalakzatokat, és kiegészítette őket saját példáival. Ilyenek a kihagyások, a sűrítések, kicsinyítések és a nagyítások, a felcserélések, ismétlések, keretes ismétlések stb. Mindezzel azt bizonyítja a szerző, hogy a „gondolkodás, az álmódás (álomlátás) és a nyelv között strukturális kapcsolat van” (80).

Az álom szemiotikájáról szóló hatodik fejezet (83–91) az érzékeléssel, a színekkel foglalkozik, tudniillik az emberek beszámolnak fekete-fehér, szürke, elmosódott, szintelen és színes álmokról. Ezen állítást számos beszámoló támogatja meg, látó és vak emberektől egyaránt.

A hetedik fejezet az Álomok és hálózatok címet viseli (93–101), és három témával foglalkozik: az álom időszerkezetével, az álomemlékek periodicitásával és az álomszerveződéssel. Az álomszerveződés hálózatkutatói szempontból érdekes, vannak ugyanis benne csomópontok

és elemszámok. A csomópontok az állandó (visszatérő, folytatódó), a kollektív álmok. Az elemszámok pedig az egyéni álmok. Viszonyukról nem tudunk sokat. Ebben a fejezetben számos problémafelvetés olvasható.

A nyolcadik fejezet (103–13) a velünk élő álommotívumok érdekesítő felsorolása néprajzi (magyar, román, roma) gyűjtések alapján, az álmokat és hozzájuk kapcsolódó magyarázatokat tartalmazza. Az adatközlést táblázatok foglalják össze, amelyek a negatív és a pozitív kicsengésű álommagyarázatokat tartalmazták.

Az álmok jelentősége a kilencedik fejezet témája (115–7). Összegezése: „Föltehetőleg az álom nem pusztán »agy játék«, hanem jelek mutatnak rá, hogy szerepe van az információfeldolgozásban, a kreativitásban, az éntudat, a személyiség folyamatos újraalkotásában. Lehet egyfajta mentális játszótér, valóságsszimulációs terep. S talán valamiféle köldökzsinór, titokzatos kapcsolat különféle világok között” (117).

A tizedik fejezet a könyv tartalmának összefoglalása (119–22), lezárásaként a szerző tudományos megállapításainak tézisszerű felsorolásával. A tézisek (erősen rövidítve) a következők: valamennyi érzelési terület kapcsolatba hozható az álmodással; az álomesemények feltehetően a rövid távú memóriával vannak kapcsolatban; az álmok frazeológiája a naiv népi tudást tükrözi; az univerzális álmok kapcsolatba hozhatók a „velünk születtség” gondolatával; az univerzális álmok regressziók lehetnek korábbi evolúciós korszakokra; az álmokban felbukkanó motívumok kulturális hatásokat mutatnak; az álmok színvilága kapcsolatban van az élményekkel; az álomban előforduló térbeli események eloszlása skálafüggetlen eloszlást mutat; az emberi alvás és az álomperiódus megoszlása is skálafüggetlen; az álmok szerveződése analógiát mutat a gondolatok szerveződésével, az álomban is felbukkannak azok az alakzatok, amelyek gondolatainkban is jelentkeznek.

Egy megjegyzést és egy javaslatot tennék. Ezt olvassuk a 73. oldalon: „A klasszikus retorika és a neoretorika által meghatározott négy fő alpalakzat a következő: adjekció (hozzáadás), detrakció (csökkentés [szerintem inkább: elvétel]), immutáció (helyettesítés), transzmütáció (átalakítás). Ezek az alakzatok (voltaképpen gondolatalakzatok) kimutathatók a nyelvben [...] az álomban is felbukkannak.” Megjelennek az álomban, ez igaz, és érdekes felfedezés. Ám ezek nem alpalakzatok, hanem átalakítási műveletek; nem alakzatok, hanem alakzatképző eljárások. Quintilianus határozta meg őket (*Szónoklattan* 1, 5, 6; 1, 5, 38), és a *quadripartita ratio*, azaz négyes műveleti eljárás terminussal említi a szakirodalom (Lausberg: *Handbuch der literarischen Rhetorik*, 1960, 462. §; bővebben l. a *Retorikai lexikon*, 1910, Kalligram, *négyes változtatási eljárás* szócikkében).

Javaslatom az álom meghatározásához kapcsolódik, amelyet könyve elején is, végén is fogalmaz Balázs Géza. „Az álom alvás közben agyi működés eredménye: gondolatok, képek, érzések, hangok összessége. Az álom a tudatos gondolkodás feltűnő kontrasztja (illogikus), nem a közlés eszköze” (119). Szerintem a közlés eszköze. Nemcsak interperszonális, hanem intraperszonális kommunikáció is létezik. Nemcsak partnerünknek vagy partnereinknek a közlünk valamit, hanem önmagunknak is. Erre Chaïm Perelman hívja fel a figyelmet, mégpedig *A retorika birodalma* című könyvének a hallgatóságról szóló fejezetében. Az eredeti francia nyelvű könyv 1977-ben jelent meg, az 1982-es angol fordításból idézek: „A speech must be heard, as a book must be read, in order to have any effect. Even in private deliberation, where the person who advances reasons and the one who receives them are the same, the meeting of a mind is indispensable. Certain maxims flow from this: »Don't listen to the devil in you,« or »Laugh at the dark question!«” (*The Realm of Rhetoric*, 1982: 10). Az álom pedig közöl az álmodónak valamit, felfogható intraperszonális kommunikációnak. (L. bővebben a *Self-Deliberating* fejezetcím alatt, *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*, 1969: 40–5.) Balázs Géza említi könyve elején, hogy egy nyelvészeti folyóirat lektora azzal utasította el egy, az álomról szóló cikke publikálását, hogy az álom nem a közlés eszköze; ha pedig nem a közlés eszköze, akkor a nyelvészet számára érdektelen. Nyilván úgy gondolta, hogy a nyelv interperszonális közlés, ezért az álomról szóló írás nem közlésről, tehát nem nyelvi dologról szól. Igen ám, de a közlésnek van egy modern felfogása, amelybe nemcsak az interperszonális, hanem az intraperszonális közlés is beletartozik. Nagyon is jogos az álom nyelvvel foglalkozni, mert igenis közlés. Az intraperszonális közlés ismeretében javítanám az álom definícióját.

Annak idején Benkő Loránd professzor úr mondta, hogy minden összegező mű nemcsak lezárás, hanem kezdet is egyben, mivel gondolatokat ébreszt. Egyesek továbbszövik gondolatmenetét, maga a szerző is egészen bizonyosan; mások esetleg vitakoznak vele, a szerző is korrigálhatja

megállapításait. Különösen érvényes ez az új felvetéseket tartalmazó munkákra, és az álom nyelvészetéről szóló könyv ilyen. *Az álom nyelve* nemcsak érdekes, új mondanivalót tartalmazó alkotás, hanem nagyon szép kiállítású könyv, szövegét Moritz Livia izgalmas, színes álomképei illusztrálják. Mindenképpen gazdagítja „a nyelvészet birodalmát”.

Adamikné Jászó Anna

professor emeritus
ELTE BTK

Magyari Sára – Bartha Krisztina (szerk.) Nyelv – Közösség – Perspektíva. Nagyvárad, Partium Kiadó, 2017, 146 lap

A *Nyelv – Közösség – Kerspektíva* című tanulmánykötet 2017 nyarán, a Partium Kiadó gondozásában látta meg a napvilágot. A *Nyelv közösségi perspektívája* című konferenciasorozat 2015-ös állomásának kiadványaként a kötet egyszerre több elvárásnak is eleget tesz. Egyrészt bemutatja a régióval foglalkozó nyelvészek – főként a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékének munkatársai – által képviselt irányvonalakat. Másrészt olyan kérdéseket feszeget, amelyekkel szakmai körökben ez idáig csupán érintőlegesen foglalkoztak, és amelyek egy része kifejezetten a romániai magyar nyelvet, a romániai magyar nyelvváltozatokat érintik. Harmadrészt pedig egyfajta bemutatkozási platform is, mivel a PKE egykori hallgatói, gyakorlóról tanárokként szintén hallatják a hangjukat benne. Ők, az első évek tapasztalataiból kiindulva, a tanítást és a tanulást érintő problémákat, jelenségeket vizsgálják.

A 146 oldalnyi tanulmánykötet 13 írást, 14 oktató-kutató munkáját tartalmazza, és elsősorban olyan témaköröket érint, mint: „a nyelvelsajátítás, a kettősnyelvűség, a kétnyelvűség, a nyelvi szocializáció, a nyelv- és anyanyelvoktatás, a nyelvpolitika, a nyelvi tervezés, a nyelvi jogok, a nyelvstratégia, a kisebbségi nyelvhasználat, a nyelvi kultúra, a nyelvi világkép, a kultúrák köziség, a nyelvi szokások: néprajz és nyelvtudomány, a romániai nyelvi (nyelvjárási, névtani, irodalmi nyelvi, szociolingvisztikai stb.) kutatások” (7). Mindemellett a könyv egészére jellemző, hogy a benne szereplő tanulmányok egy nagy irányelv alapján szerveződnek: a nyelvvél/nyelvváltozatokkal kapcsolatos jelenségeket a társadalomban betöltött szerepükön és az egyéni nyelvhasználó szemüvegén keresztül vizsgálják. A közelítésmódját tehát rendszerint interdiszciplináris jellegű.

A NEMZET metaforái (Kövecses Zoltán, 9–27). A kötet első tanulmánya egy nagy kérdésre fókuszál: a magyarok az utóbbi 20–30 évben hogyan beszélnek és gondolkodnak a nemzetfogalomról? Mi a kapcsolat a nemzet fogalma és a nemzet fogalmára használt metaforák között? A kérdést a szerző a kognitív nyelvészet eszköztárával, ezen belül pedig fogalmi metaforák segítségével vizsgálja. Mint ismeretes a fogalmi metafora két fogalom, a forrás- és a céltartomány közti megfelelések koherens rendszere (10). A NEMZET EMBERI TEST fogalmi metafora például azon a megfigyelésen alapszik, amely szerint a nemzetről gyakran beszélünk úgy, mintha az egy emberi test lenne. Ebben az összefüggésben tehát a nemzet részei a test részeivel, a nemzet problémája a test betegségével, a nemzet fogyása pedig a test fogyásával, sorvadásával lesz egyenlő: „A magyar kisebbség Szlovákiában is magyar, a <nemzet> testéhez tartozik, és aki ezt nem tudja tudomásul venni, az megtagadja magyarságát és nemzettudatát” (14).

Kövecses a Magyar nemzeti szövegár (2014) adataira támaszkodva még hat – a fentihez hasonló – fogalmi metafora elemzésére tér ki. A példák szerint a megnyilatkozásainkban a nemzet fogalma megjelenhet élő organizmusként, családként, közösségként, fizikai tárgyként, épületként és személyként is (12–23). Mindemellett, az alapos elemzést kiegészítendő, hangsúlyozza, hogy a felsorolt fogalmi metaforák a nemzet fogalmának egy bizonyos kulturális modelljére világítanak rá. Ez a modell pedig nem egy egyén vagy csoport nemzetfelfogására mutat, hanem egyfajta mindennapi (nem tudatos) gondolkodást tükröz. Egy viszonylag jól körülhatárolható tudásanyagról van szó, amelyből akkor merítünk, amikor a nemzetre gondolunk, vagy a nemzetről beszélünk (23–6).

Összetartó és széttartó irányzatok a magyar nyelvközösségben (Balázs Géza, 29–35). A tanulmány vezérgondolata szerint az összetartás, a konvergencia és a széttartás, a divergencia a nyelvi dialektika egyik mozgatórugója. A nyelv számára mindkét tendencia egyformán fontos, az egyik vagy a másik kizárólagossága ugyanis a nyelvi kultúra működési zavaraihoz vezet (29–31).